

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.178.3>

Data przesłania artykułu: 11.01.2023

Data akceptacji artykułu: 27.03.2023

ULJANA CHOLODOVÁ

Univerzita Palackého, Olomuniec, Czechy

(Palacky University, Olomouc, Czech Republic)

## Modální sémantika v ukrajinsko-českých překladech\*

### Modal semantics in Ukrainian-Czech translations

#### Abstract

The author of the article analyzes two important linguistic categories of modality and emotionality, which at a certain semantic level intersect and complement each other. This confirms the theory of a functional approach to the study of linguistic means, according to which linguistic means in a certain language context have the potential to express both the category of modality and the category of emotionality. The specific material for this research is the comparison of texts in the original language and the translated language. Based on the research, the author singled out and classified the linguistic modal level of different parts of sentences.

Examples from works of Czech and Ukrainian fiction and their translations are included in the analysis. In addition to the descriptive and comparative-typological methods, the author refers to the sources of translation theorists, in particular to the theory of Jiří Levý, who created a methodology for evaluating the quality of a translated text in relation to the original.

*Keywords:* linguistic categories, linguistic means, the quality of a translated text, translation theorists, descriptive and comparative-typological methods

## Модальна семантика

## в українсько-чеських перекладах

У статті проаналізовано дві вагомі мовні категорії — модальності та емоційності, які на певному семантичному рівні перетинаються та взаємодоповнюються. Це підтверджує теорію про функційний підхід до вивчення різноманітних мовних засобів, які в певному

\* Zdroj financování – Článek vznikl za finanční podpory grantu IGA\_FF\_2022\_004 *Text a intertextualita ve slovanských literaturách a kultuře I.*

мовному контексті мають змогу виражати як категорію модальності, так і категорію емоційності. Джерелами дослідження стали твори чеської й української художньої літератури та їх переклади. Порівнюючи мови текстів оригіналу та перекладу, виокремлено та класифіковано мовні засоби вираження модальності в чеській та українській мовах, описано рівень модальної інтенсивності та модальний рівень різних частин речень.

Основними методами дослідження є описовий та порівняльно-типологічний. Крім того, авторка опирається на наукові праці теоретиків перекладу, зокрема Їржи Левега, який створив методiku оцінювання якості перекладеного тексту стосовно оригіналу.

*Ключові слова:* мовні категорії, мовні засоби, якість перекладу, теоретики перекладу, описовий та порівняльно-типологічний методи.

## 1. Úvod

Problém modálních charakteristik jazyka patří k diskutovaným lingvistickým problémům jak z hlediska pojmového plánu, tak z hlediska formálního vyjadřování modální kategorie. *Dichotomie kategorie modality* (Сафонова, 2004, s. 74) způsobila nejasnost v určení pojmů objektivní a subjektivní modalita a podnítila značnou spřízněnost s jinými jazykovými jevy – kategorií expresivity, subjektivitu, hodnocení.

Během různých etap rozvoje lingvistiky se pojem modality vykládal rozdílně: jazykovědci dávali přednost buď objektivní modalitě a nepovažovali za nutné rozebírat modalitu subjektivní, nebo v jejich teoriích zaujímal dominantní postavení subjektivní modalita, přičemž modalita objektivní zkoumána nebyla. Výskyt velkého množství prací na téma výzkumu této kontroverzní jazykové kategorie, jako je tomu například u následujících významných vědců: P. Adamec, V. H. Admoni, A. Alexejenko, Š. Bally, O. I. Běljajeva, A. V. Bondarko, V. V. Vinogradov, O. V. Hulyha, M. Grepl, H. O. Zolotova, H. P. Němec, F. R. Palmer, J. Panevová, N. J. Švedova a další, „ještě neznámá, že o kategorii modality už bylo v lingvistice všechno řečeno“ (Сафонова, 2004, s. 74), protože poznávání je nekonečné a zkoumaný předmět se může s novými a neznámými kvalitami a detaily vyskytovat neustále.

Na následující otázky dosud nemáme zřetelnou odpověď: Je správné oddělovat pojmy objektivní a subjektivní modalita? Kde končí hranice kategorie hodnocení a začíná kategorie modality? V jakém vztahu jsou kategorie emocionalita a modality?

Současná lingvistika zaujímá k traktování kategorie modality dvojí stanovisko: pojem modality v úzkém a širokém smyslu. Modalita v úzkém smyslu ukazuje na míru reálnosti a ireálnosti obsahu vyjádření. Modalita v širokém smyslu vyjadřuje vztah mluvčího ke skutečnosti, k obsahu řeči, k mluvčímu, k sobě samému, k prostředí, k formě mluvení včetně emocionálně-expresivního hodnocení sdělení.

Jestliže tradiční jazykověda soustředila svou pozornost především na klasifikaci modálních významů, třídění jejich druhů a rovin a také konkrétních uka-

zatelů této kategorie, poslední dobou se nejvíce vyskytuje uplatnění dalších paradigmat pro studování fenoménu modalit a jeho role v komunikačních procesech. Velice perspektivní je například bádání o zákonitostech vzájemné podmíněnosti mluvnických prvků a kontextu (Бондарко, 1984), které značně mění poměr mezi centrálními a periferními členy mluvnického řádu.

Cílem předloženého článku je sledovat na základě porovnávací analýzy syntaktických konstrukcí vyexcerpovaných z českých a ukrajinských textů krásné literatury uplatnění různých modálních a emocionálních vyjadřovacích prostředků. Současně můžeme posoudit možnosti mluvnických a sémantických prostředků a tvořivost překladatelů.

K tomuto úseku bádání byla vybrána hra K. Čapka *Matka* a její překlad do ukrajinštiny, jelikož divadelní hra od klasika české literatury se zdá být nejvhodnější látkou k výše zmíněnému bádání. Právě specifikum dialogických textů divadelní hry přispívá k hledání různých druhů vyjadřovacích prostředků modalit a emocionalit. Dva příklady jsou excerpovány z povídek ukrajinského autora H. Ťuťunnyka *Vybrane* (Г. Тютюнник *Вибране*). Pouze okrajově je přihlíženo k ekvivalentnosti překladu, a to z hlediska přenesení modálních vyjadřovacích prostředků.

## 2. Vymezení pojmu emocionální stránka výpovědi

Subjektivní modalita je sémanticky blízká emocionalitě – vyjadřování citového vztahu ke skutečnosti. Emocionální zaujetí mluvčího se projevuje ve výrazové expresivitě výpovědi. Expresivita je záměrná výrazová aktualizace výpovědi, která výrazově aktualizuje a ozvláštňuje její formy – *Nikdy se sem nevrátím!* – *Nikdy, nikdy se sem nevrátím!* (Čechová, 2000, s. 258). Společnou charakteristikou pro dvě jazykové kategorie, modalitu a emocionalitu, jsou pojmy příznačnosti a nepříznačnosti. Podobným způsobem emocionálně neutrální jazykový výraz prochází vztahově-citovou aktualizací mluvčího, a důsledkem takové aktualizace je vznik opozice mezi jazykovým výrazem neutrálním a aktualizovaným, neboli opozice mezi vyjádřením (citově) nepříznačným a (citově) příznačným (Grepl, 1967, s. 11). Aktualizační signály kategorie emocionalit mají dvojí původ: prostředky signalizující emocionálnost pojmenování a aktualizační prostředky signalizující citové zabarvení výpovědi (Grepl, 1967, s. 17). K prvním patří neobvyklá kombinace fonémů nebo fonologických kombinací, např. ve slovech *fňukat* (č.), *frčet* (č.), *tat'ulda* (č.) – *пхенькату* (ukr.), *матусик* (ukr.) aj., a také využití neobvyklých slovtvorných prostředků, např.: *slepoun* (č.) – *сліпак* (ukr.), *vědátor* (č.) – *мудрагелъ* (ukr.), *pivečko* (č.) – *пивце* (ukr.), *kávička* (č.) – *кавуська* (ukr.) aj. V plánu sémantickém sem patří užití slov v přeneseném významu, kdy se výraz citově neutrální změní na citově zabarvený, např.: *štěkat na sebe* (č.) – *hádat se* (č.)/*завкаму* (ukr.), což znamená *hádat se*, *volovina* (č.) – *nesmysl* (č.), *тав ловити* (ukr.)/*chytat lelky* (č.) –

flákat se, lenořit atd. Ve stylistické rovině se emocionalita aktualizuje způsobem přenášení stylově příznakového výrazu do jiného stylového kontextu, např. do kontextu stylově neutrálního (Grepl, 1967, s. 19). Sem patří následující příklady: *uzdravit se* (č.) – *dát se dohromady* (č.), *одужати* (ukr.) – *озовтатись* (ukr.), *zesnout* (č.) – *zemřít* (č.), *упокоїтись* (ukr.) – *померти* (ukr.). Velmi často se stává, že na aktualizaci emocionálního významu působí všechny tři příznaky najednou, např.: *hulit* (č.) – *kouřit* (č.), *дудлиту* (ukr.) – *питу* (ukr.), *drbat* (č.) – *pomlouvát* (č.), *шваркотіти* (ukr.) – *розмовляти* (ukr.) atd.

Ke druhé skupině aktualizačních prostředků patří citové zabarvení výpovědi, které spojuje prostředky první skupiny (fonologické, sémantické, stylistické nebo lexikální) a také prostředky syntakticko-intonační (věty zvolací, tázací, různé druhy kadence, slovosled). Náš výzkum ale není zaměřen na důkladné zjištění všech emocionálních aktualizačních prostředků. Chceme zjistit něco o společné mluvnicko-sémantické rovině dvou jazykových kategorií, emocionalitě a modalitě, a jejich společném vlivu na sdělení informace mluvčím adresátovi.

### 3. Pojem evaluativní nebo hodnotící modalita

Pro aktualizaci kategorií modálnosti existují konektory: parataktické spojky a uváděcí částice. Jestliže budeme brát v úvahu označení pojmu modalit V. V. Vinogradovem v tom, že „komunikačně stylistická kategorie modalit využívá jakékoliv tvary, které jsou buď sémanticky, nebo funkčně schopné vyjadřovat autorový komentář v řečnickém projevu“ (Виноградов, 1986, s. 148), můžeme uvažovat o pojmu emocionální modalit.

V české jazykovědě se vyskytuje termín evaluativní modalita nebo hodnotící modalita (Grepl, Karlík, 1998, s. 398). Pozoruhodný popis evaluativní modalit najdeme v knize M. Čechové a kolektivu autorů *Čeština – řeč a jazyk*, kde tato modalita spojuje dva postoje mluvčího ke skutečnosti (Čechová, 2000, s. 256).

Především je to etický vztah mluvčího ke skutečnosti. Mluvčí hodnotí na základě společenských norem kladně nebo záporně nějaký fakt. Tento postoj se vyjadřuje lexikálním predikativním výrazem typu *je správné, že; je dobré, že*. Dalším postojem je emocionálně hodnotící postoj. Subjekt hodnotí na základě libosti/nelibosti. Toto hodnocení vyjadřuje pomocí modálních částic *bohudiky, bohužel, naštěstí* anebo větnými konstrukcemi *mrzí mě, že; těší mě, že*.

V mluveném jazyce se hojně užívají intonační prostředky, které doprovázejí hlavní obsah sdělení emocionálně-expressivními odstíny přesvědčenosti, nejistoty, nedůvěry, ironie. Subjektivní modalita se často vyjadřuje změnou slovosledu, např. přehozením hlavního větného členu na první pozici s příslušným frázovým přízvukem a s významem ironie: *Послухає він Тебе!* (ukr.) – *Bude Tě poslouchat!* (č.)

## 4. Modalitní vyjadřovací prostředky v ukrajinštině a češtině a vliv emocionality

Velice složité je rozdělit kategorii modalit a emocionality, jelikož jsou to vzájemně se doplňující jazykové kategorie. Existuje tvrzení, že „vlivem citovosti dochází k neutralizaci modální platnosti věty“ (Mrázek, 1957, s. 162). To se stává proto, že čím je vyjádření emocionálnější, tím více může postrádat formálně-mluvnická stránka jazykového výrazu: nedokončená věta, elipsa, netradičně gramaticky složená věta atd. Po mluvnické stránce je potom taková věta modálně nepříznačová, ale nedá se jednoznačně odpovědět na otázku, zda bude věta po sémantické stránce modálně příznačová.

Během zkoumání ukrajinského a českého jazykového materiálu se vytvořily čtyři sémantické skupiny. Příklady jsou uvedeny v tomto pořadí: výchozí jazyk, dále jen VJ, pod ním cílový jazyk, dále jen CJ. Ve všech příkladech z vybrané hry od K. Čapka *Matka* výchozí jazyk je vždy český a cílový ukrajinský. Pouze v příkladech excerpovaných z povídek ukrajinského autora H. Ťuťunnyka *Vybrane* je výchozím jazykem ukrajinština a cílovým jazykem je čeština.

### 4.1. Vyjadřování modalit ve VJ slovesem *muset*

K první skupině patří příklad vyjádření modalit v českém jazyce pomocí slovesa *muset* v kombinaci s infinitivem.

*Toni musí být jiný* (Čapek, 1956, s. 369).

*Тоні повинен бути інакший* (Чапек, 1978, s. 250).

V češtině je vyjádření voluntativní modalit něco jako vyjádření děje nutného. Formálně je vyjádření modálním slovesem *muset* a infinitivem slovesa *být*. V ukrajinském překladu máme stejnou sémantickou a formální vyjadřovací stránku.

*Když člověk musí* (Čapek, 1956: 409).

*Коли треба* (Чапек, 1978, s. 240).

V češtině máme zkrácenou větu – výpustku (elipsu). Takový druh elipsy popisuje ve své monografii J. Panevová: „Když se modální sloveso vyskytuje bez spojení s infinitivním slovesem, v takových případech jde o elipsu“ (Panevová, 1971, s. 116).

V ukrajinštině také máme elipsu. To znamená, že v tomto případě máme stejnou vyjadřovací formální a sémantickou stránku.

*Hlavně na ruce to musí zábst, člověče* (Čapek, 1956, s. 355).

*От тільки руки там дуже мерзнуть* (Чапек, 1978, s. 200).

V češtině máme vyjádření modalit neosobní konstrukcí s modálním slovesem *muset* a v ukrajinštině pouze hodnotící postoj mluvčího bez přítomnosti modálního slova, zato s modální sémantikou: *nemusí tam být dobře – mrznou ruce*. Tento význam je formálně vytvořen spojením částic *ot, til'ky* a slovesem-predikátem *мерзнути*.

*Musíte ji snad mít?* (Čapek, 1956, s. 378).

*Хіба вона така необхідна?* (Чапек, 1978, s. 222).

Ve VJ je jistotní druh modalita vyjádřen modálním slovem *muset*, infinitivem slovesa *mít*, modální částicí *snad* a tázací intonací.

V CJ není modalita vyjádřena vlastními modálními prostředky, ale lexikálními modálními prostředky – modální částicí *xíba* a modálním adjektivem *необхідна*. V obou jazycích máme příklady tzv. řečnické otázky. Odpověď by mohla znít v češtině takto: *Přece ji mít nemusíte*, a v ukrajinštině: *Без неї можна обійтись*.

5. *Vy, dvojčata, se musíte pořád rvát?* (Čapek, 1956, s. 359).

*Ви, близнюки, як не поб'єтесь, то вам і світ не милий!* (Чапек, 1978, s. 203).

Ve VJ máme vyjádření voluntativní modalita modálním slovem *muset* a infinitivem slovesa *rvát*. Zvolací intonace přispívá ke zvýšení emocionalita, která zaujímá ještě vyšší pozici v CJ, totiž v ukrajinském překladu. Expresivní postoj mluvčího je v tomto případě zahrnut ve frazeologické konstrukci: *як не поб'єтесь, то вам і світ не милий*.

## 4.2. Vyjadřování modalita kondicionálem

Ke druhé skupině patří příklady vyjádření modalita ve VJ formou kondicionálu.

*Měl bych si jednou zkusit* (Čapek, 1956, s. 352).

*Треба колись спробувати* (Чапек, 1978, s. 197).

Ve VJ máme kondicionál jako vyjádření jistotní modalita. V CJ překladatel využívá modální slovo *треба* a dokonavé sloveso v infinitivu – *спробувати*. Na rozdíl od stránky formálně-gramatické sémantická stránka VJ odpovídá CJ.

*Myslíš, že bych měl psát dál?* (Čapek, 1956, s. 355).

*То ти гадаєш, що мені варто писати?* (Чапек, 1978, s. 199).

Ve VJ máme kondicionál jako vyjádření jistotní modalita. V CJ je modalita vyjádřena modálním adverbium *варто* a infinitivem slovesa *писати*.

V obou příkladech vidíme zesílení emocionalita tázací intonací.

*Myslíš, že by se něco mohlo stát Tonimu nebo Tobě?* (Čapek, 1956, s. 383).

*Хоч би з тонеі та з тобою лиха не сталося!* (Чапек, 1978, s. 224).

Ve VJ spatřujeme kondicionál jako modální vyjádření, v předložené variantě do ukrajinštiny však máme větší vyjádření emocionalita kvůli zesilujícímu práci-mu postoji mluvčího pomocí částice *хоч би* a také pomocí zvolací intonace.

V CJ není vyjádřena vysoká modální úroveň, emocionalita je ale více vyjádřena lexikálními prostředky.

V následujícím příkladu je kondicionál ve VJ a CJ.

*A chtěla bys mluvit, vid'?* (Čapek, 1956, s. 397). V tomto příkladu je cítit ironii, vyjádřenou kondicionálem a také imperativem slovesa *vidět*.

*От бач, доведеться мовчати* (Čapek, 1978, s. 237). V tomto překladu máme odpověď na předchozí ironickou otázku, protože originál a překlad jsou sémanticky stejné: *není možné mluvit – je třeba mlčet*. V ukrajinském překladu je modalita vyjádřena pasivní větnou konstrukcí *доведеться мовчати* a emocionální zesílení je získáno částicí *от* a stejnou formou citoslovce jako v originále *вид'* a *бач*.

### 4.3. Negační způsob vyjadřování modalit

Ve třetí skupině se modalita vyjadřuje negací. Negace se považuje za formální reprezentaci predikační modalit – tedy nejnižší rovinu, kde modalita dojde podoby lexikálních jednotek (Panevová, 1971, s. 115).

*Tak se tím nemusíte zrovna chlubit* (Čapek, 1956, s. 411) – nemáte k tomu důvod, a proto nemůžete.

*Коли це таке ваше діло, то хвалитись вам нема чим* (Čapek, 1978, s. 249).

Ve větě VJ máme nižší modalitní intenzitu, ale větší ironii a emocionalitu, kde se částice *zrovna* podílí na vyjádření modalit.

V ukrajinském překladu je modalita uschovaná uvnitř sémantického pole. Konstrukce s modálně zesilující částicí *také* a s negací predikačního členu *нема* v CJ vyjadřuje vyšší stupeň ironie než v VJ. Tato ironie sémanticky sděluje postoj mluvčího ke konkrétnímu faktu skutečnosti.

*Ještě toho nemáte dost?* (Čapek, 1956, s. 415).

*I це вам мало?* (Čapek, 1978, s. 248).

V obou uvedených příkladech je vidět, že modalita klesá, vzrůstá ale emocionalita. Vyjadřovací prostředky jsou sémanticky zaměřené na nedomodální úroveň, to znamená, že tázací konstrukce VJ a CJ akumulují emocionálně modální autorské hodnocení reality. Toto hodnocení se modálně zdůrazňuje částicí *ještě* ve VJ a gramaticky ekvivalentní částicí *це* v CJ.

Další příklady prezentují schopnost překladatele, který využívá sémantické ekvivalentní konstrukce v CJ. Formálně-gramatické jazykové prostředky VJ se ale od vyjadřovacích prostředků CJ liší. Takové případy poskytují možnost pozorovat potenciálnost mluvnicko-sémantických prostředků dvou jazyků.

*Nikdo přece nemůže bránit matce* (Čapek, 1956, s. 393).

*Хто може заборонити матері?* (Čapek, 1978, s. 222).

Řečnická otázka CJ v sobě zahrnuje vnitřní modalitu. Odpověď na tuto otázku by zněla takto: „Nikdo přece nemůže bránit matce.“ Odpověď je absolutně adekvátní k větě VJ.

*Ted' se nemůže ani zaznamenat, že jsem byl tak vysoko* (Čapek, 1956, s. 374).

*Бо як же тепер установлять, що я піднявся так високо?* (Čapek, 1978, s. 217).

Pokud je ve VJ modalita vyjádřena predikačním zápořem, modalita v CJ je vyjádřená částicí *як, же, так*.

*Ale nesmíš se mi smát, Kornele* (Čapek, 1956, s. 354).

*Тільки не смійся, Корнелу* (Чапек, 1978, s. 198).

Výše uvedené příklady jsou si podobné formálně-gramaticky – ve VJ vyjadřuje modalitu predikační zápor, v CJ modální částice *як, же, так*, spojka *тільки*. V CJ je citový (emocionální) postoj více vyjádřen větnou konstrukcí v indikativu.

*Neblázni Toni! Ty přece nemůžeš jít* (Čapek, 1956, s. 400).

Konstrukce prezentuje sjednocení modality a emocionality – vrcholu citového postoje mluvčího ke skutečnosti. Expresivní význam je vyjádřen slovesem *bláznit* (ztrácet rozum). Predikační modalita je vyjádřena modálním slovem *mocst se* zápornou částicí *ne* a modální částicí *přece*.

Podíváme se na příklad z CJ.

*Не дурій, Тоні! Адже тебе і не візьмуть до війська* (Чапек, 1978, s. 238).

První věta přesně odpovídá originálu. Je to stejná větná konstrukce se zvolací intonací a s expresivní konotací slovesa *дурити*. Druhá věta není formálně modální. Modalita je pouze zahrnuta v kontextu a poznáme ji podle částice *адже*.

#### 4.4. Různé lexikální vyjadřovací prostředky

Poslední, čtvrtou skupinu bychom mohli považovat za skupinu s případy různého lexikálního vyjadřování modality v VJ a v CJ. K této skupině jsme přidali dva excerpované příklady excerpované z povídek ukrajinského autora H. Tuťun-nyka *Vybrane*, kde výchozím jazykem je ukrajinština a cílovým jazykem je čeština. Většina příkladů vyjadřovacích modálních prostředků je uvedena z hry Karla Čapka *Matka* a jeho překladu do ukrajinštiny. Preferovali jsme češtinu jako výchozí jazyk pro důkladnou analýzu vyjádření modální kategorie takzvanými příznakovými (např. modální slova) a bezpříznakovými prostředky (slovními spojeními, částicemi, tázacími větami aj.) a přenesení modální sémantiky do cílového jazyka.

*Nu pravda, ale má-li někdo pět dětí, nemusí proto ještě být špatným vojákem* (Čapek, 1956, s. 363).

*Може і так, та коли в когось п'ятеро дітей, це ще не означає, що він повинен бути поганим солдатом, любонько* (Чапек, 1978, s. 207).

V těchto souvětích VJ a CJ jsou první jejich části *nu, pravda* (č.), větnou konstrukcí *може і так* (ukr.) vloženými konstrukcemi zahrnujícími modalitu. Ve vložené konstrukci CJ má modální význam vyšší úroveň, protože je vyjádřen modálním slovem – vsuvkou *може*. Modální význam vložené konstrukce má ale ve VJ nižší modální úroveň, protože se vyjadřuje vloženou konstrukcí pobízivého citoslovce *nu* plus abstraktní podstatné jméno *pravda* (spíše hodnotícího významu). Musíme však zdůraznit, že v poslední části souvětí VJ se nahrazuje zesílení modálního významu modálním slovem *muset* ve spojení se zápornou částicí *ne*. Naopak v celém souvětí CJ následující modální úroveň klesá, protože posudek mluvčího o daném faktu je méně sebevědomý a kategorický. Můžeme tady uvažovat o případu modální harmonie při adekvátním překladu věty VJ do CJ.

*Pšš, už se nehádejte a hybaj odtud!* (Čapek, 1956, s. 359).



*Тихо! Годі сперечатись і гайда звідси!* (Чапек 1978, s. 204).

Ve VJ a CJ vyjadřují větné konstrukce modalitu pomocí zvací intonace a pomocí slovních spojení expresivní konotace: *hybaj odtud* (č.) a *гайда звідси* (ukr.). Tyto konstrukce jsou použity ve významu: „Musíte okamžitě odejít!“.

Pozornost adresáta vyjadřuje ve VJ citoslovce *pšš*, v CJ má stejný význam gramatická forma příslovce *тихо*. Dané příklady VJ a CJ prezentují expresivní modalitu.

*Jen když můžete něco rozbít!* (Čapek, 1956, s. 360).

*Вам аби щось розбивати!* (Чапек, 1978, s. 204).

Ve VJ a CJ máme případy emocionálně-hodnotícího postoje mluvčího. V kontextu by se ale mohl tento hodnotící postoj změnit na postoj možnosti/nemožnosti. Bylo by to v tom případě, kdyby mluvčí podobnou konstrukcí požádal o ukončení děje ničení a poškozování a tímto způsobem tento děj někomu zakázal.

Za takovýchto kontextuálních okolností vyjadřuje konstrukce VJ modalitu modálním slovesem *моці* a také zvolací intonací. Ke zvýšení modální úrovně přispívají částice *jen když*. V konstrukci CJ je modalita vyjádřená spojením infinitivu slovesa *розбивати*, podmiňovací spojky *aby* a neurčitého zájmena *щось*. Celá konstrukce je větou zvolací.

*Vám se to mluví!* (Čapek, 1956, s. 370).

*Вам легко казати!* (Чапек, 1978, s. 214).

Pokud zde porovnááme konstrukci VJ a CJ, můžeme konstatovat, že zvolací věta CJ vysvětluje sémantický význam zvolací věty VJ: *můžete lépe mluvit*. I když obě konstrukce zahrnují hodnotící postoj mluvčího, v kontextu se situace může změnit. To znamená, že mluvčí takovouto větnou konstrukcí sdělí následující názor: *Mluvit můžete, ale nemusíte – jsou to pouze slova, ale co s konkrétním činem?* To je evaluativní postoj mluvčího ke skutečnosti. Uvažuje se o spojení roviny emocionální a modální.

*Čím více se něco předělává, tím je to horší* (Čapek, 1956, s. 354).

*Чим більше переробляеш, тим гірше виходить* (Чапек, 1978, s. 198).

Obě větné konstrukce VJ a CJ jsou ekvivalentní, jak po stránce formálně-gramatické, tak i sémantické. V těchto konstrukcích se vyjadřuje zřejmý hodnotící postoj mluvčího ke skutečnosti, založený na životní zkušenosti. V určitém kontextu by se tento hodnotící význam mohl změnit na význam modální. Bylo by to možné v případě požadavku mluvčího nebo poskytnutí jeho rady adresátovi, aby nedělal zbytečnou práci. Mohlo by to mít následující význam: *Nemusíš to dělat; Není třeba to dělat; Neměl bys to předělávat*. Takto by byl vyjádřen postoj mluvčího k realizaci děje – voluntativní modalita.

*Ну, не трагедія, скажете?* (Тютюнник, 1981, s. 380).

*Není to hotová tragédie, no řekněte!?* (Їту'ннык, 1986, s. 248).

Uvedené věty jsou řečnickými otázkami, na které, podle významů VJ a CJ, můžeme hned odpovědět: *Ano, je to tragédie*. Domněnka pravdivosti je v těchto otázkách zahrnuta, obsahuje uvedenou hotovou odpověď. Modální význam je

v případě VJ trochu nižší, protože zde máme pouze tázací intonaci, na rozdíl od případu CJ, kde máme tázací a zvolací intonaci najednou. V obou příkladech máme vyjádření pobídnutí pomocí citoslovcí *ну* (VJ) a částice *но* (CJ). Toto pobízení také svým způsobem modální úroveň zvyšuje a také emocionálně označuje.

K této skupině patří věty s tázací modalitou, význam, který spočívá v požadavku potvrzení nebo zapírání pravdivosti hlavního obsahu věty nebo upřesnění jeho jednotlivých komponentů. Takový druh modality se vyjadřuje tázacími větami.

*А що, хіба не правда? – образився Кузьма* (Тютюнник, 1981, s. 81).

*„А není to snad правда?“ urazil se Kuzma* (Туťunnyk, 1986, s. 114).

Taková otázka ihned předpovídá odpověď: *Určitě to je pravda!*

„Prostředky, kterými se postoj mluvčího ke sdělované skutečnosti vyjadřuje, jsou jednak gramatické, jednak zvukové“ (Grepl, 1967, s. 33). Ke zvukovým prostředkům patří koncová intonace výpovědi, např. věta má při konstatování obvykle klesavou intonaci. Naopak při otázce je její intonační zakončení výrazně stoupavé apod. Tuto funkci intonace považoval V. Mathesius za primárně modální (Mathesius, 1947, s. 250).

## 5. Výsledky analýzy

Potenciální slovesná modalita je primární modalitou. Když se zaměříme na označení této kategorie k emocionalitě vyjádření, musíme rozumět emocionálně hodnotícímu postoji, kam patří lexikálně-sémantické vyjadřovací prostředky. Co se týče prostředků pro vyjádření modalit, je jak v češtině, tak v ukrajinštině vidět, že kromě modálních slov a slovesných tvarů imperativu a kondicionálu jsou lexikálními prostředky modální částice, příslovce, citoslovce, různé větné konstrukce (tázací, zvolací, neosobní, s členským nebo větným zápořem) a větné ekvivalenty.

K tomuto závěru patří také následující myšlenka: „každé citové zabarvení výpovědi se nějak odráží v gramatické, modální nebo významové rovině výpovědi“ (Grepl, 1967, s. 30).

Problém formulování modálního aspektu ve VJ a jeho transpozice do CJ spočívá v tom, „kde jsou hranice, do kterých se musí vejít pragmatická informace, odloučit se od informace sémantické...“ (Knittlová, 2000, s. 105).

Při volbě výrazových prostředků, při hodnocení jejich funkce, by bylo třeba vycházet z pochopení cíle celého literárního díla. Menší problémy překladu by bylo třeba řešit na základě pragmatického účelu celkového textu. To znamená, že při překladu textu se musí počítat s jazykem každé postavy a také s řečí autorskou, tímto získáme harmonické literární dílo.

J. Levý vytvořil psycholingvistický model překladatelského procesu – „nejdříve makro, tj. pragmatická stránka, pak sémantická a syntaktická syntéza (do níž zahrnuje lexikální obsazení) a nakonec vytvoření cílového textu v cílovém jazyce“ (Levý, 1998, s. 123).

Nejdůležitějším je komunikační přístup k jazyku. V překladu se kombinují vnitrojazykové aspekty s pojmem, kulturou a časem. A z tohoto hlediska bychom mohli považovat překlad za úspěšný.

## Bibliografie

- Čapek, K. (1956). *Hry*. Praha: Československý spisovatel.
- Čechová, M., a kolektiv (2000). *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství.
- Grepl, M. (1967). Několik poznámek k slovesným modům z hlediska modálnosti výpovědi. *Jazykovědný časopis*, 18, s. 89–92.
- Grepl, M., Karlík, P. (1998). *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- Knittlová, D. (2000). *K teorii a praxi překladu*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého.
- Levý, J. (1998). *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný.
- Mathesius, V. (1947). *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha, s. 234–243.
- Panevová, J. (1978). K významové stavbě větného členu. *Slovo a slovesnost*, 39, s. 33–39.
- Ћуťуньук, Н. (1986). *Червенý прач*. Překlad do češtiny: А. Морávková. Praha: Odeon.
- Бондарко, А. (1984). *Функциональная грамматика*. Ленинград: Наука [Bondarko, A. (1984). *Funktsional'naya gramatika*. Leningrad: Nauka].
- Виноградов, В. (1986). *Модальные слова и частицы*. Москва: Наука [Vinogradov, V. (1986). *Modal'nyye slova i chastitsy*. Moskva: Nauka].
- Мразек, Р. (1957). Исходные структуры простого предложения. В: Р. Мразек, *Сравнительный синтаксис славянских литературных языков*. Оломоуц-Прага, s. 143–168 [Mrazek, R. (1957). Iskhodnyye struktury prostogo predlozheniya. V: R. Mrazek, *Sravnitel'nyy sintaksis slavyanskikh literaturnykh yazykov*. Olomouc-Praga, s. 143–168].
- Сафонова, Н. (2004). Еволюція поглядів на суб'єктивну модальність. *Вісник Львівського університету*, 34, с. 74–79 [Safonova, N. (2004). Evolyutsiya pohlyadiv na sub'yektivnu modal'nist'. *Visnyk Lvivs'koho universytetu*, 34, s. 74–79].
- Тютюнник, Г. (1981). *Вибране*. Оповідання. Київ: Молодь [Tyutyunnyk, H. (1981). *Vybrane. Oprovidannya*. Kyuiv: Molod'].
- Чапек, К. (1978). *Оповідання та н'еси*. Пер. Ю. Лісняк. Київ: Дніпро [Chapek, K. (1978). *Oprovidannya ta p'yesy*. Pereklad ukrayinskoju: Lisnyak Yu. Kyuiv: Dipro].